

Milan Hodža a jeho koncepce středoevropské integrace

JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, LL.M. Eur.Int.

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva, Česká republika

Zusammenfassung

Dieser Aufsatz befasst sich mit der Persönlichkeit eines bekannten slowakischen Politikers in der Zwischenkriegszeit, langjährigen Ministers und schließlich auch des Ministerpräsidenten in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Dr. Milan Hodža hat in den dreißiger Jahren eine Reihe von Integrationskonzeptionen in Mitteleuropa geschaffen.

Die Hodžas Konzeption von Mitteleuropa geht von zwei Gesichtspunkten aus: einem ideologischen und einem wirtschaftlichen. Hodžas Mitteleuropa im weiteren Sinne umfasst elf Staaten. Es handelte sich vorwiegend um landwirtschaftliche Staaten, die gemeinsame wirtschaftliche Interessen hatten. Hodžas Mitteleuropa im engeren Sinne bilden die Donaufürstentümer (die Tschechoslowakei, Ungarn, Österreich, Jugoslawien, Rumänien und Bulgarien). Milan Hodža brachte die positiven Elemente der Kleinen Entente und der Mitglieder des Römischen Protokollsystems miteinander in Verbindung.

Im englischen Exil schlug er eine Konzeption von Donau-Föderation, also einen Vorläufer der Vereinigten Staaten von Europa vor.

Leider konnten seine Pläne nicht durchgesetzt werden aber sie blieben als Vorbild für die westeuropäische Integration in der Nachkriegszeit.

Citát:

„Vím, že mnozí naši sousedé zlehčovali myšlenku federace. Uvidíme, až jednoho dne budou všichni k této myšlence utíkat“.

Dr. Milan Hodža¹

1. Úvodem

Dnes se při diskuzích týkající se historie evropské integrace často vzpomínají jména jako Jean Monnet, Robert Schumann či Konrad Adenauer. Často se ale zapomíná, že do ideového základu evropských integračních snah náleží i koncepce, které vznikly před druhou světovou válkou v prostoru střední Evropy. Účelem tohoto pojednání je přiblížit a představit integrační koncepce zřejmě nejvýznamnějšího slovenského politika, dlouholetého ministra v několika československých vládách a konečně i ministerského předsedy z druhé poloviny třicátých let dvacátého století. Milan Hodža své ideje a návrhy prezentoval v několika desítkách či spíše stovkách článků, projevech, přednáškách či monografiích. Některé z jeho myšlenek našly po druhé světové válce uplatnění i při západoevropské integraci a Hodža by mohl být právem označen jako jeden z „architektů“ poválečné integrace v Evropě.

2. K osobnosti Milana Hodži a jeho dílu

Dříve než přistoupím k podrobnější analýze projektu středoevropské integrace Milana Hodži, jeví se jako účelné, abych tuto osobnost československé meziválečné politiky v krátkosti představil, neboť právě na některých okamžicích z jeho života je možné spatřovat velikost této osobnosti. Jeho myšlenky a snahy předznamenaly proces budoucí integrace evropského kontinentu po druhé světové válce. O Milanu Hodžovi se v období první republiky psalo poměrně hodně. Problémem těchto prací však je, že měly většinou oslavný charakter a Hodžu ještě za jeho života heroizovaly a nepodávají tak nezávislé hodnocení jeho osobnosti či jeho politické

¹ Citát pochází z: Múdry, M. *Milan Hodža v Amerike*. Chicago: Geringer Press, 1949, s. 169.

kariéry. Při hodnocení těchto pramenů se k nim také musí s přihlédnutím výše uvedeného kriticky přistupovat. Jednalo se především o publikace a články vydané u příležitosti jeho padesátých narozenin v roce 1928, resp. jeho šedesátin v roce 1938. Výběr z Hodžových článků, projevů a studií vyšel v šesti svazcích mezi léty 1930 – 1934, kde byly soustředěny jeho myšlenky od počátků jeho politické kariéry až do začátku let třicátých. Hodžovo dílo z let jeho vrcholné politické kariéry je roztroušeno v nejrůznějších sbornících, časopisech a je ho možné nalézt také na stránkách soudobého jak československého tak i zahraničního tisku.

Z našeho pohledu je však pro vývoj evropské integrace nejdůležitější jeho kniha, kterou vydal v londýnském exilu v roce 1942 „*Federation in Central Europe, Reflections and Reminiscences*“.² V období, kdy Rakousko vstupovalo do Evropské unie, vyšla tato Hodžova kniha ve Vídni i v německém překladu pod názvem „*Schicksal Donauraum, Errinerungen*“.³ Překlady do slovenského jazyka se tato kniha dočkala až v roce 1997.⁴ Hodža napsal tuto knihu dva roky před svou smrtí a z tohoto důvodu bývá v literatuře někdy označována jako jeho politický testament, ve kterém nastínil svůj projekt středoevropské federace, která se měla stát základem a vzorem pro budoucí celoevropskou integraci. Slovenské vydání této knihy je doplněno rovněž dvěma studiemi z období první republiky: *Československo a střední Evropa* a *Moderní nacionalismus*. Dále obsahuje memorandum *Evropa na křižovatce cest* a části dalších statí, kterými chtěl doplnit další vydání této knihy. Myšlenky obsažené v Hodžově díle „*Federácia v strednej Európe*“ tak tvoří základní primární pramen, ze kterého jsem při zpracování tohoto příspěvku čerpal.

Dr. Milan Hodža se narodil 1. února 1878 v Sušanech v Středním Turci nedaleko Rakše. Pocházel z rodiny, jejíž členové měli dočinění se slovenským národním obrozením. Jeho otec Ondrej Hodža byl

² Hodža, M. *Federation in Central Europe*. London: Jarrolds Publisher, 1942.

³ Hodža, M. *Schicksal Donauraum, Errinerungen*. Wien: Amalthea-Verlag, 1995.

⁴ Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997.

evangelickým knězem a literátem. Jeho strýc a známý obrozenec Michal Hodža přispíval do všech slovenských časopisů.⁵

Milan Hodža získal své vzdělání na gymnáziu v maďarské Šoproni a na německém gymnáziu v sedmihradské Sibini, kde se učí rumunsky. V roce 1896 se tehdy osmnáctiletý Hodža zapsal na právnickou fakultu budapeštské univerzity; o studium práv se však zajímal jen málo a po složení první státní zkoušky se o práva dále nezajímal a advokátem se nikdy nestal. Bezprostředně po nástupu na univerzitu se připojil k rumunským studentům, kteří společně se studenty slovenskými a srbskými založili Sdružení národnostních studentů, jehož předsedou se Hodža stal. V roce 1897 vydal tento spolek deklaraci, ve kterém se studenti dožadovali nejtěsnější spolupráce nemaďarským národností v Rakousku - Uhersku.⁶ V tomto období jeho studií se začaly projevovat jeho sympatie k rumunské literatuře, historii a Rumunsku vůbec, což jak se ukázalo později ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století, bylo osudovým a rozhodujícím okamžikem pro spolupráci mezi Československem, Rumunskem a Jugoslávií a s těmito státy Hodža vždy počítal ve svých představách o vytvoření středoevropské federace. Ve Vídni Hodža studoval slavistiku a historii, kde mu byl rovněž udělen doktorát. Již od začátku jeho politické kariéry využíval jeho obdivuhodné jazykové nadání, neboť ovládal dalších sedm cizích jazyků (německý, maďarský, francouzský, anglický, rumunský, srbsko-chorvatský a polský). Tato mimořádná jazyková znalost mu umožnila v době, kdy zastával vrcholné funkce v československé politice, vést jednání s představiteli nejrůznějších států a seznamovat evropskou veřejnost prostřednictvím zahraničních přednášek a příspěvků do novin a odborných časopisů s jeho vizemi o novém uspořádání Evropy. V době studií započíná Hodža stále více vstupovat do žurnalistiky a byl přímo spojen s několika deníky a časopisy, kde se vyslovuje proti slepému rusofilství a je připraven šířit slovanskou vzájemnost, avšak bez ruského prvenství.⁷

⁵ Votočková-Lauermannová, O. *Dr. Milan Hodža. Stručný přehled života a díla*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1938, s. 6.

⁶ Cambel, S. *Štátnik a národohospodář Milan Hodža 1878 – 1944*. Bratislava: Veda SAV, 2001, s. 13.

⁷ Vůči martinským politikům pravi: „Rusko je jednotkou a my jsme nuly k té jednotce připsané – Rusku však naše nuly zůstávají nulami psanými před jednotkou,

Podíváme-li se na jeho politickou činnost, je možné ji rozdělit do tří fází.⁸ První etapa se zaměřuje především na buditelskou činnost, snahy zaměřené proti maďarizaci a vrchol představuje vydávání Slovenského týždeníka. Ve dvaceti sedmi letech se stává poslancem uherského sněmu a později také jedním z poradců následníka trůnu Ferdinanda d'Este a členem tzv. belvedérské dílny, která usilovala o přestavbu rakousko-uherské monarchie a vytvoření Spojených států Velkého Rakouska, kde by měly všechny národy rovnoprávné postavení a podílely by se na správě věcí veřejných ve státě. Milan Hodža se spolupodílel na vytvoření Slovenské národní rady a sepsání tzv. Martinské deklarace. Tato fáze Hodžova politického života končí s rozpadem Rakousko – Uherska a se vznikem první Československé republiky na sklonku roku 1918.

Druhá fáze se kryje s obdobím první Československé republiky, k jejímž nejvýznamnějším představitelům po celou dobu její existence patřil. Za jejího dvacetiletého trvání zastával funkce:

- poslance Národního shromáždění za republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu, jejímž byl místopředsedou (1920 – 1938),
- ministra pro unifikaci zákonodárství v první Tusarově vládě (1919 – 1920),
- ministra zemědělství (1922 – 1926),
- ministra školství (1926 – 1929),
- opět ministra zemědělství (1932 – 1934),
- předsedy vlády (1935 – 1938) a od 18. prosince 1935 – 29. února 1936 byl současně i ministrem zahraničních věcí.⁹

Třetí etapa Hodžova politického života je ohraničena léty 1938 – 1944 a jeho pobytem v exilu nejprve ve Francii, poté ve Velké Británii a Spojených státech Amerických, kde také 27. června 1944

za jednotkou nebo jinam. A nám býti nulou takovou nebo onakou, není žádnou ctí“. Citováno dle: Votočková-Lauermannová, O. Dr. Milan Hodža. *Stručný přehled života a díla*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1938, s. 11.

⁸ Juríček, J. Milan Hodža. Kapitola z dějin slovenskej, československej a európskej politiky. Bratislava: Stimul 1994, s. 4.

⁹ Votočková-Lauermannová, O. Dr. Milan Hodža. *Stručný přehled života a díla*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1938, s. 33.

zemřel. Zde se aktivně zabýval poválečným uspořádáním střední Evropy a rovnoprávným postavením Slovenska v rámci obnovené Československé republiky.¹⁰

V dalším výkladu se budu zabývat myšlenkami a projekty středoevropské integrace, které Hodža zastával v jednotlivých fázích jeho politického života.

3. Milan Hodža a myšlenka rakousko-uherské federace

Integračním snahám se Milan Hodža nevěnoval až v okamžiku, kdy převzal vrcholné funkce ve státním aparátu první Československé republiky, nýbrž myšlenkám týkající se spolupráce národů ve středoevropském prostoru se věnoval již za jeho mládí, když byl jako novinář poslancem uherského parlamentu. Již před první světovou válkou náležel Hodža k okruhu osob kolem následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, který je nazýván jako tzv. Belvedérský kruh, nebo také Belvedérská dílna.¹¹ Hodžovy styky s následníkem trůnu započaly v roce 1907. Cílem Belvedérského kruhu bylo odstranění rakousko-uherského dualismu a přetvoření monarchie do tzv. „Velkého Rakouska“, tedy platformy založené na respektování autonomie jednotlivých národů. Základem teorie nové politiky podunajské monarchie se stala kniha Aurela Popovicioho „Spojené státy Velkého Rakouska“ (*Die Vereinigten Staaten von Groß-Österreich*) z roku 1906, ve které autor navrhuje přetvořit rakousko-uherskou monarchii ve federaci skládající se z patnácti polosuverénních států. Podle jím navržené ústavy měli v této federaci rakouští Němci vůdčí postavení a panovníkovi byly ponechány rovněž významné pravomoci, což narazilo na odpor u slovanských národů v monarchii. Jak Hodža uvádí, „*tato Popoviciova kniha se střetla se značným ohlasem v Německém*

¹⁰ Juriček, J. Milan Hodža. Kapitola z dějin slovenskej, československej a európskej politiky. Bratislava: Stimul 1994, s. 4.

¹¹ Schelle, K., Veselá, R., Vojáček, L., Hloušek, J. *Historie integračních koncepcí a jejich vyústění v realitě EU*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 76.

Rakousku a v katolických kruzích jižních Slovanů. Maďarské vládcce však rozzuřila a Češi a Poláci protestovali.“¹²

V období, kdy byl Hodža členem uherského sněmu, se zabývá slovenskou otázkou a usiluje o její řešení. K tomuto mu měl dopomoci právě následník trůnu František Ferdinand d'Este, jehož ne příliš vstřícný vztah k maďarským mocenským aspiracím v rakousko-uherské monarchii byl obecně znám. Zároveň byl kritikem rakousko-uherského dualizmu v habsburské říši.¹³ Císař František Josef byl v posledních letech své vlády naprosto konzervativní a nepřístupný jakékoliv inovativní myšlence. Především vysoký věk panovníka nutil Františka Ferdinanda neustat v přípravách na budoucnost, neboť česká, slovenská a jihoslovanská otázka se začínala vyhrcovat. Jeho snahou bylo připoutat Slovany k habsburské monarchii za každou cenu. František Ferdinand d'Este doufal, že zavedením všeobecného volebního práva a provedením přestavby monarchie zlomí moc maďarské šlechty. A právě tyto skutečnosti přiměly nejen Hodžu, ale i ostatní členy tzv. Belvedérského kruhu k úzké spolupráci s arcivévodou Františkem Ferdinandem.¹⁴

Milan Hodža se stal blízkým poradcem následníka trůnu, avšak tato jeho činnost nebyla přijímána jednoznačně kladně. Hodžova „belvedérská“ politika byla přijímána s nedůvěrou a v politickém zákulisí se stávaly Hodžovy kontakty s následníkem trůnu terčem kritiky.¹⁵

Milan Hodža udržuje styky s následníkem trůnu ale i v době, kdy již poslancem uherského sněmu nebyl. Hodža byl v písemném styku s kanceláří Františka Ferdinanda d'Este, přičemž podával arcivévodovi zprávy, informace a analýzy. I když oba dva vyznávali odlišné náboženství a na určitý okruh otázek měli odlišný názor

¹² Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 83.

¹³ Cambel, S. *Štátnik a národohospodář Milan Hodža 1878 – 1944*. Bratislava: Veda SAV, 2001, s. 31.

¹⁴ Štefánek, A. Milan Hodža. Publicista, politik, vědecký pracovník. Praha, 1930, s. 103 – 104.

¹⁵ Pekník, M. Miesto Milana Hodžu v slovenskej politike a smerovanie k přestavbě sjednej Európy před prvou svetovou vojnou. in: Pekník, M. (ed.) Milan Hodža a integrácia strednej Európy. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2006, s. 49.

(např. provedení pozemkové reformy), nepřestavovalo to překážku pro vzájemnou spolupráci.

V září 1909 předal Milan Hodža následníkovi trůnu memorandum, které obsahovalo návrh na přetvoření monarchie. Podle Hodži „*nemají malé státy budoucnost a habsburská monarchie musí posílit své postavení*“. Tohoto cíle mělo být dosaženo právě odstraněním dualismu, přičemž k dispozici jsou dvě možnosti: za pomoci panovníkova oktroje nebo postupně za pomoci ústavních prostředků. Hodža navrhoval zavedení všeobecného a rovného volebního práva v uherských zemích, aby byla zlomena moc maďarské gentry.¹⁶

Sarajevský atentát však zapříčinil, že František Ferdinand d'Este rakouský trůn nikdy nepřevzal a tudíž k reorganizaci monarchie a její přetvoření ve federaci tak, jak si Hodža a ostatní členové Belvederského kruhu přáli, nikdy nedošlo.

4. Hodžovy koncepce středoevropské integrace z dvacátých a třicátých let

4.1 Zahraniční politika první Československé republiky

Abychom mohli v plné míře pochopit Hodžovy vize o sjednocené střední Evropě, je nutné si nejdříve stručně nastínit československou zahraniční politiku v meziválečném období.

Geopolitická situace nebyla pro Československo nikdy výhodou, nýbrž naopak nesmírnou zátěží.¹⁷ Nový stát vzniklý v roce 1918 se musel bránit proti požadavkům německo-rakousko-maďarským, které volaly po revizi poválečných mírových smluv. Československo se ocitlo uprostřed sevření zemí, které usilovaly o změnu jeho hranic v jejich prospěch. Nemohlo tedy mimo Rumunska, se kterým mělo

¹⁶ Galandauer, J. Belvederská epizoda v životě a paměti Milana Hodži. in: Pekník, M. a kol. Milan Hodža. Štátník a politik. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2002, s. 338.

¹⁷ Klimek, K., Kubů, E. Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 9.

ale nejkratší hranici, uzavřít prakticky s žádným sousedním státem spojeneckou smlouvu či navázat přátelské vztahy. První Československá republika nebyla a ani nemohla být neutrálním státem a vzhledem k její geopolitické poloze a její velikosti s ostatními sousedy se nemohla spolehnout pouze na zajištění bezpečnosti a obrany vlastními silami, nýbrž musela usilovat o uzavření spojeneckých smluv s velmocemi. Dosažení tohoto cíle byla také celá prvorepubliková zahraniční politika podřízena a vedle armády se také stala samozřejmě nejdůležitější komponentou její bezpečnosti.¹⁸ Dlouholetý ministr zahraničí a tvůrce československé zahraniční politiky Dr. Edvard Beneš napsal již v dubnu 1919 předvídavě: „...*Jsem přesvědčen o tom, že naše vnitřní politika bude určována zahraniční politikou více než kdy jindy.*“¹⁹ V průběhu let třicátých, které jsou spojeny právě s politikou Milana Hodži, došlo pod vlivem nárůstu fašismu a národního socialismu a po prosazení autoritativních režimů v zemích střední Evropy paradoxně k situaci, kdy se zahraniční politika dostala v Československu na první místo a byla v mnoha směrech politice vnitřní nadřazena.

Zahraniční politika Československé republiky se vyznačovala svou orientací na západní velmoci, tj. na vítězné dohodové mocnosti Francii a Velkou Británii. Francouzsko-československá politická smlouva, která byla uzavřena 25. ledna 1924 v Paříži, se stala základem pro vzájemnou spolupráci mezi oběma zeměmi. Charakteristickým znakem československé meziválečné zahraniční politiky se stala rovněž spolupráce Československa s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců a Rumunskem, která vyústila v uzavření bilaterálních smluv v letech 1920 – 1921 označovaných jako tzv. Malá dohoda. Mimo Malou dohodu zůstalo Polsko, které s Československem mělo po celé období první republiky napjaté vztahy kvůli spornému území Těšínska. Rozhodující úlohu v rámci Malé dohody hrálo právě Československo. Cílem Malé dohody bylo zabránit maďarským snahám o revizi Trianonské mírové smlouvy.

¹⁸ Dejmek, J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 15.

¹⁹ Klimek, K., Kubů, E. Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 9.

Malá dohoda se měla stát zárodkem nové politické i hospodářské soustavy v centru kontinentu.²⁰ Začátkem třicátých let se Malá dohoda vyvinula v unii států se společnými periodickými konferencemi a se společnými předpisy o pokojném vyřizování vzájemných sporů.²¹ K vytvoření nějakých integračních nadstátních struktur mezi státy Malé dohody nikdy nedošlo a k úplnému rozpadu tohoto společenství dochází ve druhé polovině třicátých let.

Smlouvy uzavřené na konferenci ve švýcarském Locarnu znamenaly dosud největší, téměř drtivou prohru československé diplomacie, která však byla postřehnutelná až s odstupem několika let.²² Německo na Locarnské konferenci jasně deklarovalo svoji neochotu garantovat své východní hranice.²³ Garantovány byly pouze německé hranice s Belgií a Francií; s Československem a Polskem uzavřelo Německo pouze arbitrážní smlouvy. Československo tak ztratilo svoje postavení, které dosud v evropské politice mělo.

Úsilím o vznik Rakousko – německé celní unie z roku 1931 a s tím spojeným postupným možným napojováním ostatních států by docházelo postupně k ekonomické a hospodářské izolaci Československa, proto se československá diplomacie společně se státy Malé Dohody a Francií proti tomuto projektu ostře postavila a tento plán se poté neuskutečnil.²⁴

Problémem československé zahraniční politiky v meziválečném období byla skutečnost, že Československo nenašlo opravdového spojence, se kterým by mohlo spolupracovat na ekonomické a politické úrovni a došlo tak k jeho izolaci. Poté co se zvětšil ekonomický vliv Německa v Jugoslávii a Rumunsku, nemohla se

²⁰ Dejmek, J. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 17.

²¹ Schelle, K., Veselá, R., Vojáček, L., Hloušek, J. *Historie integračních koncepcí a jejich vyústění v realitě EU*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 70.

²² Klimek, K., Kubů, E. *Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 53.

²³ Schelle, K., Veselá, R., Vojáček, L., Hloušek, J. *Historie integračních koncepcí a jejich vyústění v realitě EU*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 65.

²⁴ Veselý, Z. *Dějiny české zahraniční politiky v datech*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2006, s. 140.

Československá zahraniční politika obracet již tímto směrem. Československo začíná hledat oporu v širěji koncipovaných projektech; k jejich prosazení však nikdy nedošlo. Ztroskotat tak i projekt československého předsedy vlády Milana Hodži z října 1935, o němž bude dále pojednáno podrobně.²⁵

4.2 Milan Hodža a agrarismus

Jak již bylo uvedeno výše, Milan Hodža byl po celý jeho život neodlučitelně spojen s agrární stranou a agrárním hnutím.

Podle představitelů tohoto politického, hospodářského a sociálního hnutí má půda a její řád rozhodující význam pro národ, stát a lidstvo. Půda jako nositelka pravého pokroku tak tvoří veškerý základ společenského zřízení a její osudy určují osudy národů.²⁶ Zemědělství a zemědělskému družstevnictví je tedy připisována velká úloha. Právě v zemědělském družstevnictví vidí Hodža onu formu, která bude pojít země střední Evropy v mezinárodní organizaci světového hospodářství.²⁷

Hodža ve svých projevech vytváří koncept tzv. agrární demokracie, kterou se snaží prosazovat.²⁸ Hodža nepovažuje agrarismus jen za pouhý hospodářský program, nýbrž je pro něj politickou demokracií. Stát není pro Hodžu jen právním, ale i sociálním pojmem, přičemž *„základní složku těchto dvou pojmů nemůže uskutečnit ani individualismus ani socialismus, nýbrž demokracie, jako operativní s hodnotami individualistickými, která družstevnictvím tyto vymezuje ve smyslu a zájmu všech.“*²⁹

Protože charakter střední Evropy byl převážně zemědělský a agrární hnutí existovalo prakticky ve všech jejích státech, viděl

²⁵ Schelle, K., Veselá, R., Vojáček, L., Hloušek, J. *Historie integračních koncepcí a jejich vyústění v realitě EU*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 72.

²⁶ Ottův slovník naučný nové doby (1930-1943) [citováno 13. prosince 2008] dostupný z: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/384215-agrarismus>.

²⁷ Hodža, M. *K rekonstrukci střední Evropy* (Projev ze 17. května 1925) publikován v Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV*. Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské noviny, 1931, s. 250 – 252.

²⁸ Koncept agrární demokracie nastínil Hodža v: Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 159 – 183.

²⁹ Citováno dle: Votočková-Lauermannová, O. *Dr. Milan Hodža. Stručný přehled života a díla*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1938, s. 23.

Hodža v agrarismu příležitost pro sblížení středoevropských národů. V agrární demokracii viděl i záruku bezpečnosti Československa. Podle něj „*mezinárodní garanční pakty neposkytují dost záruk bezpečnosti, nehájí-li národy svou bezpečnost z vlastních mravních a hmotných sil. Nejlepší mezinárodní záruky jsou v solidaritě národů: agrární demokracie je svou mezinárodní solidaritou vhodným instrumentem mírové politiky.*“³⁰

Byl toho názoru, že pouze formálně uzavřené garanční pakty či spojenecké smlouvy k účinným bezpečnostním zárukám nestačí a každá dohoda či smlouva by měla mít svůj podklad v duších celého národa a musí za ní stát nejen oficiální politika, nýbrž i celé masy všech národů, kterých se tyto smlouvy týkají. Podle Hodži právě agrární demokracie se svými sesterskými organizacemi ve všech státech střední a jihovýchodní Evropy náleží k činitelům, které dávají spojeneckým smlouvám jejich reálný podklad.³¹

V přednášce pronesené na agrárním semináři v Praze konstatoval nutnost vytvoření obraných bloků jako protiváhu blokům útočným. Za samozřejmost považuje skutečnost, že Československo, Polsko, Rumunsko a Jugoslávie náleží do jednoho společného bloku. Právě agrární demokracie měla být skutečným pojítkem takového bloku. Jako vhodnou základnu k reorganizaci československých mezinárodně politických vztahů viděl ve vytvoření Polsko-Československé celní unie.³² Hodža se obecně stavěl tvrdě k ochranářské politice.³³

Hodžovy koncepce středoevropské hospodářské integrace se v průběhu dvacátých a třicátých let minulého století postupně vyvíjely. Hodža vyzýval k vytvoření silného hospodářského středoevropského celku, jehož kupní síla by byla významná i pro

³⁰ Hodža, M. *Solidarita národů od Baltu k moři Egejskému* (Referát z 5. září 1925) publikován v Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV.* Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské noviny, 1931, s. 247 – 250.

³¹ Tamtéž, s. 249.

³² Hodža, M. *Agrarizmus v svednej Evrope* (Přednáška z 16. února 1926) publikována v Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV.* Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské noviny, 1931, s. 252 – 256.

³³ Goněc, V. *Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*. 2. rozšířené vydání. Brno: Brněnské centrum evropských studií, 2007, s. 201.

státy západní Evropy. Jako iniciátora této hospodářské integrace považoval právě Československo.³⁴ Co se týče Malé Dohody, Hodža vyzdvihoval její význam z ohledu střeoevropské hospodářské spolupráce. Mezi jejími členskými státy byla zjednodušena železniční doprava či plavba na Dunaji.

4.3 Hodžova střední Evropa

Již v průběhu dvacátých let minulého století se ukázalo, že je z praktického hlediska nemožné uvažovat o sjednocení celé Evropy najednou v jeden časový okamžik, jedním aktem. Milan Hodža zastával stanovisko, že evropská integrace bude muset probíhat postupně a nebudou se jí moci účastnit všechny státy najednou. V první fázi se budou integrovat ty státy, které spojují některé společné zájmy či které mají podobné uspořádání. Ostatní státy Evropy pak budou následně k těmto již vytvořeným celkům přistupovat. Pro Hodžu byl směrodatný střeoevropský prostor, pro který navrhoval své integrační koncepce.³⁵

Československo a jeho postavení ve střední Evropě vymezil Hodža v roce 1931 v přednášce konané ve velké dvoraně Obchodní a živnostenské komory v Brně pod záštitou Střeoevropského ústavu. Podle něj by měli střední Evropu vést pouze Střeoevropané, přičemž největší úkol v tomto směru přisuzuje Malé dohodě a Polsku. Československo se svou aktivní platební bilancí, finanční nezávislostí na zahraničí, spolehlivou byrokracií a inteligentními a pokročilými zemědělci a dělníky považuje jako zvláště cenný činitel při integraci střední Evropy. Československo jako konsolidovaný stát by mělo mít právo a povinnost ujmout se iniciativy ve střední Evropě. Zároveň uvádí nutnost střeoevropské integrace, neboť malé státy mají mnoho nejen obchodně politických důvodů, aby se sbližovaly. Požaduje, aby se Československo integrovalo pouze se státy, které jsou Československu sociálně, kulturně nebo hospodářsky příbuzné se kterými může tvořit integrační složky.

³⁴ Jeřábek, M. Za silnou střední Evropu. Střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2008, s. 186.

³⁵ Goněc, V. *Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*. 2. rozšířené vydání. Brno: Brněnské centrum evropských studií, 2007, s. 199.

Integraci střední Evropy musí podle Hodži být bez jakékoliv německé hegemonie, zároveň však varoval proti vytvoření bloku, který by byl zaměřen proti Německu. Mír bude nastolen po ustanovení kooperujícího mocenského uskupení Francie – Německo – Střední Evropa. Za hlavní úkol střední Evropy v oblasti hospodářství považoval odstranění obchodně a agrárně politických překážek pro vzájemnou spolupráci. To mělo být uskutečněno zavedením systému preferenčních cel ve středoevropských státech a vytvořením hospodářsky jednotného středoevropského prostoru. Odsuzoval dosavadní systém jednotlivých ekonomik malých států, které jsou vzájemně od sebe izolované a nepřátelské a nedokážou tak účelně čelit ruskému hospodářskému dumpingu či exportní politice Spojených států Amerických. Co se týče formy hospodářského sblížení, preferuje Hodža vzhledem k převážně agrárnímu charakteru střední Evropy uzavírání agrárních dohod mezi státy.³⁶

Tato Hodžova přednáška byla otištěna i ve vídeňském týdeníku *Die Börse*, kde byly zaznamenány hlavní myšlenky Hodžova vystoupení. Dokonce byl jeho text zveřejněn i ve francouzštině, zřejmě s cílem zvýšit informovanost o střední Evropě ve francouzském prostředí.³⁷

Hodža proslovil v témže roce v Evropském celním spolku v Praze přednášku, ve které usiloval o charakteristiku pojmu „střední Evropa“. Za páteř střední Evropy nepovažuje Německo, nýbrž koridor: Visla – těšínsko-žilinský průmysk – Váh – střední Dunaj – srbská Morava – Vardar – Solun. V této přednášce rovněž vyzývá k nové obchodně-politické reorganizaci střední Evropy států nacházející se mezi Německem, Rakouskem, Itálií a Ruskem. Zároveň zde poukazuje na nutnost zachování celní ochrany do té doby, než budou odstraněny podstatné rozdíly ve výši výrobních nákladů.³⁸

³⁶ Hodža, M. *Československo a střední Evropa* (Přednáška z 5. března 1931) publikována v Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV.* Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské noviny, 1931, s. 369 – 393.

³⁷ Jeřábek, M. *Za silnou střední Evropu. Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939.* Praha: Nakladatelství Dokořán, 2008, s. 136.

³⁸ Hodža, M. *Nová střední Evropa* (Přednáška z 21. dubna 1931) publikována v Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV.* Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské noviny, 1931, s. 402 – 409.

Ve svých koncepcích středoevropské hospodářské integrace akcentuje Hodža zlepšení vzájemných vztahů s Polskem, neboť „s Poláky si můžeme být ještě mnohem bližší, než jsme nyní. Polsko a my: tato polovice nové střední Evropy, jež jediné upraví náš poměr k Německu ve smyslu německo-slovanské rovnováhy, v kombinaci: Francie, Německo, nová střední Evropa.“³⁹

4.4 Hodžův plán

Jako tzv. Hodžův plán jsou označovány koncepty středoevropské integrace, které Hodža prosazoval v polovině třicátých let minulého století, když se na krátkou dobu stal československým ministrem zahraničí a poté na dobu tří let ministerským předsedou. Hodža byl stoupencem jiné zahraniční politiky, než bývalý dlouholetý ministr zahraničních věcí a prezident Edvard Beneš. Z tohoto důvodu se obě dvě tyto klíčové osobnosti československé politiky dostávaly často do vzájemných sporů, které vyvrcholily následně v průběhu druhé světové války. O realizaci Hodžova plánu Beneš pochyboval a odmítal ho i proto, že by se jeho provedením změnil dosavadní zahraničně-politický kurz Československa a došlo by k odklonu od Benešovy silně prosovětské zahraniční politiky.

Od počátku třicátých let a s postupným nástupem národních socialistů k moci v Německu byly státy Malé dohody nuceny přehodnotit svůj postoj k integračním snahám ve střední Evropě. Potíže v hospodářství a ekonomice způsobené velkou hospodářskou krizí a mocenské ambice Třetí říše a Itálie donutily středoevropské politiky, aby si uvědomili, že nesjednocená střední Evropa nemůže proti těmto státům obstát a může se stát jejich kořistí.⁴⁰

Tzv. Hodžův plán (v diplomatických kruzích nazýván také jako Dunajský plán) se skládal ze dvou fází: hospodářského sblížení a politického sblížení. Jeho účelem bylo docílit sblížení států ve střední

³⁹ Např. Hodža, M. *Hospodářská a politická situace našeho státu a střední Evropy* (Přednáška z 28. května 1931) publikována v Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV*. Praha: Novina, tiskarské a vydavatelské noviny, 1931, s. 417 – 431.

⁴⁰ Jeřábek, M. *Za silnou střední Evropu. Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939*. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2008, s. 199.

Evropě na principu hospodářské stabilizace a budoucí politické spolupráce států Malé dohody a států Římského protokolu.⁴¹

Svůj koncept nastínil Hodža ve svém projevu na meziparlamentní konferenci věnované otázkám světového obchodu konané ve Westminsterském paláci Londýně v říjnu 1935. Hodža zde zdůraznil naléhavou potřebu efektivního řešení krize v zemědělství a ekonomické konsolidace střední Evropy, neboť „*toto je v zájmu celé Evropy*.“⁴² Mezi účastníky této konference náleželo šest podunajských států a státy Římského protokolu a rezoluce přijatá na této konferenci v Londýně se stala prvním krokem k realizaci Hodžova plánu. Podle této rezoluce schválené Stálým zemědělským výborem na návrh Milana Hodži mělo Stálé byro konference navrhnout vládám států střední Evropy, aby vytvořily výbor pro koordinaci zemědělských zájmů tzv. „*orgán praktické akce*“. Tím by se zabezpečilo nejen vypracování statistik obilných přebytků v těchto zemích, nýbrž by byl zabezpečen i jejich vývoz. Londýnská hospodářská konference však skončila nezdarem a nepřinesla tak definitivní řešení, které se po zemědělských konferencích v Bukurešti, Bělehradě, Sinai, Varšavě a Strese od ní očekávalo.⁴³

Hodža vychází ve svých koncepcích z existence přirozené geopolitické civilizační osy Visla – Vardar – Soluň. Hodža do střední Evropy v širším slova smyslu řadí celkem jedenáct států, které zastávají společné zájmy a jejichž charakter je převážně zemědělský. Evropu podunajskou, nebo také střední Evropu v užším slova smyslu tvoří v Hodžových představách šest zemí: Československo, Rakousko, Jugoslávie, Rumunsko, Maďarsko a Bulharsko.

Milan Hodža razil zásadu „*postupovat od části k celku, od dohod regionálních k úmluvám širším a světovým*.“⁴⁴ Podle něj musí být celoevropský hospodářský systém založen na funkčních regionálních

⁴¹ Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 350.

⁴² Tamtéž, s. 164.

⁴³ Votočková-Lauermannová, O. *Dr. Milan Hodža. Stručný přehled života a díla*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1938, s. 30.

⁴⁴ Tamtéž, s. 30.

hospodářských systémech.⁴⁵ Navrhoval, aby „*hospodářská reorganizace ve střední Evropě mohla být vytvořena nejdříve jako regionální blok, jehož by se mohly zúčastnit také ony smluvní strany, které podepsaly římský protokol*“.⁴⁶ Zde vidíme Hodžovu snahu o zapojení nejen podunajských zemí do jeho projektu. Hodža vystupoval proti uzavírání se národních ekonomik vůči světovému obchodu a odsuzoval dlouhodobé udržování neefektivních a ztrátových hospodářských aktivit, jakožto podporu zemědělské činnosti v těch oblastech, kde nejsou proto optimální podmínky. Byl tedy proti všem aktivitám, které narušují či odstraňují volnou hospodářskou soutěž a tím vlastně poškozují spotřebitele.⁴⁷ Přebytky středoevropské zemědělské produkce měly být exportovány především na západní trhy. Celý Hodžův koncept hospodářské spolupráce je založen na preferenčním systému, tedy na systému poskytování vzájemných výhod.

Klíčové myšlenky tzv. Dunajského plánu shrnuje Hodža ve své knize „*Federácia v strednej Európe*“ do sedmi bodů:

- Další nezvyšování tarifů, jejich postupné snižování a konečně jejich úplné odstranění.
- Kvóty, které stanovily předcházející dohody se nebudou snižovat, ale dojde k jejich zvýšení, dokud úplně nezmizí.
- Bude nutné stanovit systém přímých preferencí, systém úvěrů a dalších institucí a prostředků pro kompenzaci.
- Zemědělská produkce bude regulována na základě geografických podmínek a možností, které dává trh.
- Harmonizace činnosti týkající se pošt, spojů a telegrafů, zjednodušení administrativy a legislativy.
- Zjednodušení platebních prostředků, koordinace devizové a clearingové politiky.

⁴⁵ Goněc, V. *Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*. 2. rozšířené vydání. Brno: Brněnské centrum evropských studií, 2007, s. 204.

⁴⁶ Citováno dle: Dejmek, J. *Československá zahraniční politika ve třicátých letech (1935 – 1938)*. in: Pekník, M. a kol. Milan Hodža. Štátník a politik. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2002, s. 247.

⁴⁷ Goněc, V. *Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I. (do roku 1938)*. 2. rozšířené vydání. Brno: Brněnské centrum evropských studií, 2007, s. 207.

- Založení zemědělského byra, které by koordinovalo zemědělské zájmy zemí střední Evropy a které by zajistilo export obilných přebytků.⁴⁸

Jak Hodža sám uvádí, „*počátky podunajského systému byly slibné*“.⁴⁹ Na počátku roku 1936 začal jeho „podunajské vize“ také uskutečňovat. Určité sympatie našel v sousedním Rakousku. V lednu pozval do Prahy rakouského kancléře Kurta Schuschnigga, který byl pro rozvíjení vzájemných hospodářských a kulturních vztahů, avšak politickým otázkám se vyhýbal, neboť navázání užších kontaktů s Československem by změnilo dosavadní směřování rakouské zahraniční politiky.⁵⁰ Hodža se Schuschniggem střetl v tomto období celkem čtyřikrát: v lednu a červenci 1936 a v březnu a září 1937.⁵¹

Třetí říše a fašistická Itálie však integrační snahy ve střední Evropě z pochopitelného hlediska pozorovaly s obavami. Německý tisk se jednoznačně postavil proti Hodžově plánu a označil ho jako protiněmecký krok a snahu o vytvoření uzavřené skupiny.⁵² Hodža se tedy pokusil o jakousi syntézu mezi Malou Dohodou a státy Římských protokolů, avšak bezúspěšně. Jeho plány zhatil definitivně Anschluss Rakouska v březnu roku 1938.⁵³ Hodžův projekt nebylo možné uskutečnit, protože postrádal jak domácí tak i mezinárodní předpoklady. Jak bylo již uvedeno výše, Německo a Itálie tento koncept odmítly a Francie a Anglie neprojevily na jeho realizaci zájem. Přístup malodohodových spojenců byl v tomto ohledu velmi

⁴⁸ Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 190.

⁴⁹ Tamtéž, s. 191.

⁵⁰ Jeřábek, M. Za silnou střední Evropu. Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2008, s. 200.

⁵¹ Suppan, A. *Vzájomné zahraničně-politické aktivity Hodžu a Schuschnigga v rokov 1936 a 1937*. in: Pekník, M. a kol. Milan Hodža. Štátnik a politik. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2002, s. 263.

⁵² Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 191; Rill, B. Böhmen und Mähren. Geschichte im Herzen Mitteleuropas. Von der Romantik bis zur Gegenwart. Gernsbach: Katz Verlag, 2006, s. 863.

⁵³ Schelle, K., Veselá, R., Vojáček, L., Tauchen, J. *Geschichte von Integrationskonzeptionen und ihre Äußerung in der Realität der EU*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 120.

vlažný. Hodžova střeoevropská iniciativa nikdy nepřesáhla rámec diplomatických sondází.⁵⁴

5. Hodžova střeoevropská federace

Po mnichovských událostech opouští Hodža Československo a uchyluje se do exilu, kde se zapojuje do československého zahraničního odboje a usiluje o zřízení orgánů slovenské demokratické emigrace, jejichž úkolem bylo obhajovat slovenské zájmy (založení SNR v Paříži 22. listopadu 1939).⁵⁵ Záhy se dostává do přímého konfliktu s Edvardem Benešem, neboť se jejich pohledy na řadu klíčových otázek poválečného uspořádání Československa a střeoevropského prostoru diametrálně odlišovaly. Jednalo se především o Benešovu známou jednostrannou vázanost na velmoci, která se v době sudetoněmecké krize ukázala jako chybná. Hodža v minulosti často poukazoval na nebezpečí bolševismu, a proto se nemohl smířit s Benešovými snahami o vytvoření užší spolupráce mezi Československem a Sovětským svazem.

Po začátku druhé světové války, kdy několik států ve střední Evropě padlo za obětí německé agrese, si politici v Paříži a Londýně začali být vědomi toho, že prostor mezi Ruskem a Německem je nutné vyplnit útvarem, který by nahradil bývalé Rakousko – Uhersko.⁵⁶ V průběhu druhé světové války Hodža rozvedl myšlenku střeoevropské federace, kterou veřejnosti představil v již výše několikrát citované knize „*Federation in Central Europe, Reflections and Reminiscences*“, která vyšla v roce 1942 v Londýně. Na 236 stranách podrobně analyzuje své představy o tomto střeoevropském útvaru, tedy federálním státě s poměrně silnou centrální mocí. Jak Michal Múdry uvádí, někdy bývají zaměňovány nebo ztotožňovány pojmy „*dunajská federace*“ a „*střeoevropská federace*“. Dunajská

⁵⁴ Jeřábek, M. Za silnou střední Evropu. Střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2008, s. 217.

⁵⁵ Lukáč, P. *Stredoeurópska federácia v predstavách Milana Hodžu* in: Pekník, M. a kol. Milan Hodža. Štátnik a politik. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2002, s. 338.

⁵⁶ Rychlík, J. *Milan Hodža a príprava európskej integrácie*. in: Pekník, M. (ed.) Milan Hodža a integrácia strednej Európy. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2006, s. 146.

federace byla maďarskou myšlenkou po prohrané revoluci v letech 1848 – 1849 a opětovně po prohrané první světové válce. Hodža sám tento projekt Dunajské federace považoval jen za nástroj Budapešti, jak získat vliv v podunajském prostoru a jak udělat z Budapešti hospodářské a politické středisko. Hodža naopak usiloval o vytvoření federace zaujímající státy celé střední Evropy včetně např. Polska. Skutečností je, že literatura někdy nazývá Hodžovu federaci „podunajskou“, ale pravdou je, že i Hodža sám byl v tomto ohledu nedisciplinovaný a oba pojmy zaměňoval.⁵⁷

Jak jsem uvedl již výše, Hodža pochyboval o bezpečnostních garancích velmocí a považoval za nepravděpodobný jejich rychlý zákrok v případě ohrožení Československa. Východisko z této situace viděl v hospodářském a politickém spojení národů střední Evropy, které mělo být dostatečnou protiváhou jakémukoliv tlaku, jak z východu tak i ze západu.⁵⁸ Hodža si je vědom toho, že nacistické Německo bude poraženo, ale Němci zůstanou vždy v sousedství nesjednocené střední Evropy, které hrozí akutní nebezpečí bolševismu. V roce 1942 se ve Spojených státech v rozhovoru k tomuto vyjádřil takto: *„Střední Evropa ve vztahu k Německu a Rusku? Tam u nás bude třeba vždy dávat pozor na zbojníka – nacismus a komunismus. Ačkoliv je Rusko spojencem, požadavek středoevropské federace je odůvodněný právě a hlavně proto, aby střední Evropa jako organická součástka evropské civilizace byla po jejím osvobození od nacismu dost silná k tomu, aby se ubránila komunismu a zachovala se pro demokracii“*.⁵⁹

5.1 Ústava středoevropské federace

Hodža ve své práci z roku 1942 načrtl ústavu jím navrhované středoevropské federace, tedy jakéhosi „středoevropského commonwealthu“, i když současně vyjadřuje odmítavý postoj k napodobování cizích modelů ústav, avšak určitý britský vliv však

⁵⁷ Múdry, M. *Milan Hodža v Amerike*. Chicago: Geringer Press, 1949, s. 169 – 170. K dunajské federaci se Hodža vyjadřuje v: Hodža, M. *Dunajská federácia*. in: Hodža, M. *Články, řeči, štúdie. Svazek IV*. Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské noviny, 1931, s. 216 – 220.

⁵⁸ Tamtéž, s. 170.

⁵⁹ Tamtéž, s. 176 – 177.

v jeho návrhu nelze popřít. Hodžův návrh ústavy vymezuje jen hlavní principy, na základě kterých se musí vytvořit systém federálního zákonodárství. „*Tento návrh nepodporuje volnou spolupráci, ale silnou unii nacionálních energií, ve kterých bude zakotvena svoboda a prosperita střední Evropy.*“⁶⁰ Na začátku svých úvah se zabývá otázkou, zda obětování státní suverenity ve prospěch federace je velkou ztrátou pro národ. Při těchto úvahách vychází z předpokladu, že jednou z hlavních úloh státu je zajistit svobodu a bezpečnost jednotlivců, kterou však po zkušenostech z předválečných let může zaručit pouze federace. Hodža dochází k závěru, že „*dobrovolné spojení suverénních států a vytvoření relativně silného celku znamená pro malý národ bezpochyby více, než ustavičné nebezpečí ztráty suverenity bez jakékoliv kompenzace.*“⁶¹

Ústava středoevropské federace musí jednoznačně vyjadřovat vůli spolupracovat pro dobro národní a evropské bezpečnosti a měla by vycházet z dohody zúčastněných států, tedy respektovat rozhodnutí jednotlivých členů federace: „*Nezávislé a zrekonstruované státy se budou muset dohodnout na smlouvě zakládající federaci, která stanoví společné záležitosti a vzájemné závazky, na základě kterých ústavy těchto států svěří správu společných záležitostí federální vládě.*“⁶² Federální ústavu musí schválit a publikovat jednotlivé parlamenty členských států federace.

Podle Hodžova návrhu tvoří základ středoevropské federace celní unie, která po dobu pěti let připouští vnitřní cla pro standardní výrobky a za pomoci regulace trhu by měl být usměrněn kritický bod střední Evropy, tedy zemědělství. Hodža předpokládá zavedení společné měny. Co se týče společných orgánů federace, tak by měl tento středoevropský celek spravovat federální prezident, který by byl zvolen na konferenci jednotlivých předsedů vlád členských států federace. Mezi pravomoci prezidenta by náleželo jmenování federálního kancléře a jednotlivých členů federativní vlády. Prezident by byl ze své funkce vrchním velitelem ozbrojených sil.

⁶⁰ Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 236.

⁶¹ Tamtéž, s. 231 – 232.

⁶² Tamtéž, s. 232.

Vedle federálního prezidenta by měl středoevropskou federaci spravovat Federální kongres, který patří k její druhé vrcholné instituci. Do jeho pravomoci měla spadat legislativní činnost týkající se federativních záležitostí a kontrola nad plněním rozpočtu federální vlády. Členové Federálního kongresu by byli do funkce jmenováni národními parlamenty v poměru jeden člen na jeden milion obyvatel.⁶³ Jejich funkční období by se překrývalo s funkčním obdobím národních parlamentů, které by byly oprávněny je kdykoliv podle své úvahy nahradit. Hodža dále řeší i otázku jednacího jazyka Federálního kongresu, o kterém rozhodnou dvoutřetinovou většinou sami delegáti. Možnost používat svůj národní jazyk zůstává zachována v individuálních projevech kongresmanů, které se budou simultánně převádět do úředního jazyka federace. Hodža exaktně nestanoví, kolik členů by měl Kongres mít (mezi 80 – 120 poslanci); ve svém návrhu ústavy např. zachází do takových podrobností, když omezuje projev poslance časovým limitem patnácti minut.

Stejně jako u národních parlamentů by měly být vytvořeny výbory i u Federálního kongresu, které by připravovaly legislativu a zabezpečovaly postup rozhodování Kongresu. Do kompetencí kongresu náleží rovněž stanovení stálého sídla federace, Kongresu a federální vlády. Co se týče zákonodárního procesu, federální kancléř může schválený zákon vrátit k přepracování kongresu do dvou týdnů od jeho přijetí. Pokud se kongres odmítne opětovně tímto návrhem zabývat, může federální kancléř celou záležitost postoupit federálnímu prezidentovi, který o věci definitivně rozhodne.

Hodža se také ve své práci zabývá otázkou spravedlivého volebního systému pro ustanovení poslanců Federálního kongresu. Volby, jako prostředek ustanovení poslanců Kongresu do funkce odmítá, neboť podle něj by bylo jen s těžší možné realizovat jednotný volební systém na území střední Evropy. Proto zastává koncepci jmenování poslanců národními vládami.

Milan Hodža vymezil ve svém návrhu ústavy středoevropské federace i pravomoci federální vlády, která by se zabývala záležitostmi společnými pro celou federaci:

- Finance a všechny ostatní záležitosti spojené se společnou měnou. Do této oblasti spadá rovněž rozpočet federace, který

⁶³ Tamtéž, s. 234.

se vztahuje na odvětví spravované federací. Hodža v této souvislosti počítá se zřízením federální banky, která by byla podřízena federálnímu ministerstvu financí. Do její kompetence by spadala správa padesáti procent státních poštovních a spořitelních bank.

- Na druhém místě řadí Hodža k pravomocem federální vlády mezinárodní obchod. S ním je spojeno plánování v určitých výrobních odvětvích tak, aby se jednotlivé státy vyvarovaly nadprodukce a tento postup zároveň ulehčil marketingovou politiku. Jak je tedy z tohoto návrhu patrné, Hodža připouští existenci centrálně plánované ekonomiky a centrální plánování, pro jehož úspěšnou realizaci bude nutno vytvořit zvláštní dohody mezi vládami jednotlivých členských států. Oblast mezinárodního obchodu by měla spadat do kompetence federálního ministerstva hospodářství.
- O diplomacii a zahraniční politice bude rozhodovat federální ministerstvo zahraničních věcí.
- Veškeré složky branné moci federace budou spadat pod společné federální ministerstvo obrany.
- Úkolem federálního ministerstva pošt a spojů bude uvést do souladu příslušné poštovní aparáty jednotlivých členských států federace.
- Hodža ve svém návrhu počítá s vytvořením zvláštního ministerstva pro vzdušnou a vodní dopravu.
- Koordinaci aparátů jednotlivých členských států federace svěřuje Hodža federálnímu ministerstvu spravedlnosti, přičemž zdůrazňuje dodržování principu reciprocity, na kterém musí být pevně zakotvena menšinová politika národních států. Federální vláda a přímo ministr spravedlnosti by měli dohlížet na dohody uzavřené na základě tohoto principu.
- Za zajímavé je z dnešního pohledu jistě možné považovat návrh na zřízení federálního ministerstva pro spolupráci, které by mělo podporovat otevřenou spolupráci exekutivní moci a veškerých legálních profesionálních asociací jednotlivých států.⁶⁴

⁶⁴ Tamtéž, s. 233-234.

Co se týče jednotlivých ministrů, Hodža rozlišuje mezi federálními ministry s portfeuille a bez portfeuille, přičemž požadoval, aby ve federální vládě byly zastoupeny všechny národy sdružené ve federaci ministry jejich státu bez portfeuille. Ministry bez portfeuille jmenují vlády jednotlivých členských států. Tito ministři podléhají dvojí odpovědnosti, a to jednak vládám, které je jmenovaly a jednak federálnímu kancléři. Do čela federální vlády staví Hodža federálního kancléře, který je zodpovědný federálnímu prezidentovi. Jednotlivé ministry jmenuje do funkce federální prezident na základě návrhu federálního kancléře, jemuž jsou také ministři odpovědni.

Hodža je ve svém návrhu středoevropské federace nucen zabývat rovněž národnostní otázkou a spravedlivým rozložením státních úřadů mezi představitele jednotlivých národů. V tomto ohledu poučen z problémů plynoucích z nedostatečného postavení národnostních menšin ve státním aparátu mnohonárodnostní první Československé republiky požaduje, aby si federální ministři s portfeuille zvolili takové státní tajemníky, kteří náležejí k příslušníkům všech národů federace. Stejný princip se uplatní i pro zaměstnance státní správy, kde Hodža požaduje zastoupení všech národů v odpovídajících proporcích. Oficiální jazyk, který bude používat správa středoevropské federace v souvislosti se zajištěním vnitřních federálních záležitostí, se kryje s oficiálním jazykem, který používá kongres. Federální správa v jednotlivých členských státech federace bude vykonávána pouze prostřednictvím federálních zaměstnanců příslušné národnosti a v příslušných národních jazycích.⁶⁵ Hodža ukládá federálním zaměstnancům povinnost od třetího roku trvání středoevropské federace ovládat její oficiální jazyk a počítá s povinnou výukou cizího jazyka, což považuje za nevyhnutelné. Toto odůvodňuje nutností vzájemného dorozumění v armádě, spojích, národním obchodě. Podle Hodži: „*Svobodné národy, které hledají ve spolupráci ulehčení existence a které obětovaly tomuto cíli svoji suverenitu, nebudou považovat federální jazyk za nepříjemnost, ale za výhodu. Co se týká učení cizích jazyků, většina Středoevropanů ovládá alespoň jeden světový jazyk... Jazyky*

⁶⁵ Tamtéž, s. 236.

by měly lidem pomáhat v komunikaci a ne je vzájemně oddělovat.“⁶⁶ Viděno z dnešního pohledu a poučení šedesátiletým vývojem historie evropské integrace se některé Hodžovy představy musí zdát čtenáři jako idealistické a v praxi zcela nerealizovatelné.

Posledním orgánem, který předvídá návrh ústavy středoevropské federace je zřízení Nejvyššího soudu, který by byl příslušný pro rozhodování o otázkách ústavní povahy vznesenými federální vládou či národními vládami.

Každý občan státu, který náleží do Hodžova federativního svazku, získá rovněž federální občanství, které je platné ve všech národních státech.

Návrh ústavy Milana Hodži nepočítá s možností vystoupení členského státu ze středoevropské federace.

5.2 Zhodnocení Hodžova konceptu středoevropské federace

Hodžův koncept středoevropské federace, který měl vzniknout ve středoevropském prostoru v období po skončení druhé světové války, lze jistě považovat za poměrně propracovaný a v mnohých ohledech konkrétní, ovšem pouze co se týče teorie. V mnoha jeho návrzích nevychází ze skutečné reality a nebere v úvahu vývoj tehdejších událostí v Evropě. Při zpracování návrhu středoevropské federace vycházel Hodža ze situace před válkou a snažil se navázat na kontinuitu z předválečného období, což jak další vývoj ukázal, bylo nemožné.

Hodžova federace měla zahrnovat státy od Baltského moře až po Jadran a Černé i Egejské moře, ovšem bez Německa.⁶⁷ Měly být spojeny čtyři slovanské a čtyři neslovanské země, konkrétně Československo, Polsko, Maďarsko, Rakousko, Jugoslávie, Bulharsko, Rumunsko a Řecko. Nevyloučil ani připojení Albánie či Turecka. Jak je z tohoto výčtu patrné, jednalo se o země s dříve

⁶⁶ Tamtéž, s. 238.

⁶⁷ Rychlík, J. *Milan Hodža a príprava európskej integrácie*. in: Pekník, M. (ed.) *Milan Hodža a integrácia strednej Európy*. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2006, s. 146 – 147.

velmi rozmanitým uspořádáním a s odlišnou ústavní tradicí.⁶⁸ Hodža počítal s tím, že se členské státy středoevropské federace budou muset vzdát části své suverenity ve prospěch tohoto celku, neboť bez tohoto kroku by nebylo možno uskutečnit opravdovou fungující integraci, která by splnila cíle pro které byla zřízena. Podle mého názoru velmi důležitou a klíčovou otázku týkající se práv národnostních menšin ve federaci Hodža vůbec neřeší, pouze se částečně věnuje úpravě používání jazyka. Po velmi negativních zkušenostech z mnohonárodnostního Rakousko-Uherska a mnohonárodnostní první Československé republiky by neřešená tato otázka jistě s sebou přinesla budoucí neúspěch Hodžou navrhované federace.

Jak uvádí Jan Rychlík, Hodžova koncepce narážela ve střední Evropě v období druhé světové války na dvě hlavní překážky. Sovětský svaz zásadně odmítal jakoukoliv formu integrace středoevropských zemí, neboť v ní viděl překážku, která by oddělovala Sovětský svaz od států západní Evropy. Druhým důvodem pro nemožnost uskutečnění integrace ve středoevropském prostoru v průběhu a v období bezprostředně po druhé světové válce byla skutečnost, že potenciální členské státy měly mezi sebou vzájemné územní spory.⁶⁹

Sice myšlenky „*skutečného Evropana*“ (cit. Coudenhove-Kalergi)⁷⁰ týkající se vytvoření středoevropské federace nebyly realizovány, přesto však se staly určitým zdrojem inspirace v procesu západoevropské integrace a mohou si najít i své místo v dnešní aktuální diskuzi o dalším směřování Evropské unie.

⁶⁸Schelle, K., Veselá, R., Vojáček, L., Hloušek, J. *Historie integračních koncepcí a jejich vyústění v realitě EU*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 78.

⁶⁹Rychlík, J. *Milan Hodža a príprava európskej integrácie*. in: Pekník, M. (ed.) *Milan Hodža a integrácia strednej Európy*. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2006, s. 147.

⁷⁰Lukáč, P. *Stredoeurópska federácia v predstavách Milana Hodžu* in: Pekník, M. a kol. *Milan Hodža. Štátnik a politik*. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2002, s. 343.

6. Závěrem

Jak tento příspěvek ukázal, integrační projekty federalisty Milana Hodži jsou vysoce aktuální v době, kdy právě probíhají diskuze o přijetí tzv. Lisabonské smlouvy, dalším směřování evropské integrace a možném omezení národní suverenity členských států Evropské unie. Některé současné integrační otázky řešil již ve svých konceptech Milan Hodža. Bohužel, vzhledem k mezinárodně politické situaci před druhou světovou válkou a i bezprostředně po ní nemohly být Hodžovy představy o novém geopolitickém uspořádání střední Evropy realizovány. V Hodžových myšlenkách týkajících se integrace na evropském kontinentě lze najít inspiraci i pro další pokračování integrace na evropském kontinentě. John Foster Dulles, americký ministr zahraničních věcí charakterizoval v roce 1951 Milana Hodžu následovně: *„Byl to státník, který svým praktickým chápáním nezávislosti národů předběhl svoji dobu. Dnes si ho s úctou připomínáme za jeho konstruktivní podíl na sjednocení Evropy a mezinárodní porozumění. Kéž by přetrvávala jeho představa sjednocení suverénních a rovnoprávných národů ve volném sdružení v zájmu vzájemné bezpečnosti a větší prosperity, aby mohla inspirovat lidi vyznávající svobodu na obou stranách železné opony.“*⁷¹

Na závěr bych chtěl vyzvednout dvě Hodžovy myšlenky, které jsou platné i dnes a se kterými se lze plně ztotožnit: *„Svobodu a bezpečnost malých národů může zaručit jediné jejich federace a dobrovolné spojení suverenity a vytvoření relativně silného celku znamená bezpochyby víc než ustavičné nebezpečí ztráty suverenity bez jakékoliv kompenzace.“*⁷²

Kontaktní údaje na autora – email:

tauchen@mail.muni.cz

⁷¹ Citováno dle obálky k: Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997.

⁷² Citováno dle: Hodža, M. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 33.